

DOI: 10.30497/PKN.2024.244558.3067

Received: 2023/05/20

Accepted: 2024/04/22

The Impact of Russia's Regional Policies in West Asia on the National Interests of the Islamic Republic of Iran

Mohsen Bagheri*

Enayatollah Yazdani**

Mohammad Ali Basiri***

The increase of Russia's presence in West Asia in recent years has affected regional and international order and security. The Russia's approach in this region towards other players influenced Russia-Iran interactions and Iran's interests at the regional and global levels. This paper aims to address this question: How Russia's regional policies in West Asia have affected Islamic Republic of Iran's national interests? The paper is based on the theory of balance of power. The paper's findings show that the most important effects of Russia's soft and hard balancing act on Iran's national interests in the region are: Help countering Takfiri Salafi terrorism, increasing Iran's strategic depth, improving Iran's regional deterrence power, strengthening the Axis of Resistance, reducing the influence of America and the West in the region, and intensifying the strategic interactions of Russia-China and Iran and their confrontation with the liberal world order and unilateralism of America.

Keywords: Axis of Resistance, I.R.Iran, West Asia, Russia, National Interests, International System, Balance of Power Theory, Comprehensive Balance Theory, Regional Order.

* Ph.D. of International Relations, Department of Political Science, University of Isfahan, Isfahan, I.R.Iran (Corresponding author).

bagheri.m12@gmail.com

0000-0001-5105-1949

** Professor of International Relations, Department Political Sciences, University of Isfahan, Isfahan, I.R.Iran.

and Professor of International Relations at School of International Studies, Sun Yat-sen University, Zhuhai, China.

yazdani@mail.sysu.edu.cn

0000-0001-8087-3431

*** Associate Professor of International Relations, Department Political Science, University of Isfahan, Isfahan, Isfahan, I.R.Iran.

basiri@ase.ui.ac.ir

0000-0001-5186-0682

تأثیر سیاست‌های منطقه‌ای روسیه در غرب آسیا بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳

مقاله برای بازنگری به مدت ۲۱۴ روز نزد نویسندگان بوده است.

محسن باقری*

عنایت‌اله یزدانی**

محمدعلی بصیری***

چکیده

افزایش حضور روسیه در غرب آسیا طی سال‌های اخیر، نظم و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده است. نوع رویکرد روسیه در این منطقه در قبال سایر بازیگران، سطح و ماهیت تعاملات روسیه و ایران، منافع ایران را در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تحت تأثیر قرار داده است. از این رو این مقاله با استفاده از نظریه موازنه قدرت، به دنبال پاسخ به این سؤال است که: سیاست‌های منطقه‌ای روسیه در غرب آسیا چه تأثیری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد مهم‌ترین تأثیرها عبارت‌اند از: کمک به مقابله با تروریسم سلفی تکفیری؛ افزایش عمق راهبردی ایران؛ ارتقای توان بازدارندگی منطقه‌ای ایران؛ تقویت محور مقاومت؛ کاهش نفوذ آمریکا و غرب در منطقه؛ تشدید تعاملات راهبردی محور روسیه - چین و ایران و مقابله آنها با نظم جهانی لیبرال و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا.

واژگان کلیدی: جمهوری اسلامی ایران، روسیه، غرب آسیا، محور مقاومت، منافع ملی، نظام بین‌الملل، نظریه موازنه قدرت، نظریه موازنه جامع، نظم منطقه‌ای.

* دکتری روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

bagheri.m12@gmail.com

0000-0001-5105-1949

** استاد روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران و استاد دانشکده مطالعات

بین‌الملل دانشگاه سون یات سن، چین.

yazdani@mail.sysu.edu.cn

0000-0001-8087-3431

*** دانشیار روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، جمهوری اسلامی ایران.

basiri@ase.ui.ac.ir

0000-0001-5186-0682

مقدمه

بیان مسئله: روابط ایران و روسیه طی سال‌های اخیر موضوع مهم در صحنه سیاست و امنیت در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است. روسیه دوره پوتین نگاهی متفاوت نسبت به جایگاه این کشور را در نظام بین‌الملل به نمایش گذارد. با افزایش مداخلات نظامی آمریکا در سطح منطقه و تلاش غرب برای محدودسازی ژئوپلیتیکی روسیه بود که غرب آسیا جایگاه مهم خود را در سیاست خارجی روسیه پیدا کرد. با تشدید بحران در سوریه بود که این منطقه شاهد حضور فعال این کشور شد و نخستین مداخله نظامی مسکو در خارج از قلمرو شوروی؛ به‌وقوع پیوست. این امر و تحولات بعدی بر روابط ایران و روسیه تأثیر گذاشت که مسئله اصلی پژوهش حاضر را شکل می‌دهد.

اهمیت: اهمیت موضوع پژوهش حاضر ناشی از ارتباط زنجیره‌ای تحولات بین‌المللی است که منجر به آن شد تا اقدامات و جهت‌گیری‌های روسیه در قبال محور مقاومت و ایران بر رویکرد آن در سایر مناطق و کشورها به‌ویژه اوکراین و غرب تأثیر گذارد و نظم و موازنه قدرت در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی را تحت تأثیر قرار دهد؛ بنابراین با توجه به حضور روسیه در جنگ اوکراین و تداوم جنگ اسرائیل علیه حماس در غزه و ارتقاء سطح روابط راهبردی ایران و روسیه، توجه به تأثیر سیاست‌های روسیه در غرب آسیا بر ایران دارای اهمیت راهبردی است.

ضرورت: سیاست خارجی و امنیتی روسیه در خصوص غرب آسیا از زمان بروز بحران در سوریه، با سیاست این کشور در قبال ایران و محور مقاومت در هم تنیده شده و این امر بر نوع کنش منطقه‌ای و بین‌المللی روسیه در رابطه با ایران و سطح تعاملات بین آنها تأثیرگذار بوده است. از این رو توجه به این تأثیرات برای درک صحیح ماهیت اقدامات، سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های روسیه در قبال ایران ضرورت دارد. به‌عبارت‌دیگر ضعف در شناخت دقیق این تأثیرات، می‌تواند اهداف و منافع ملی ایران را در سطح منطقه دچار آسیب سازد.

سؤال‌ها: سؤال اصلی عبارت است از اینکه سیاست‌های روسیه در منطقه غرب آسیا چه تأثیری بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ سؤال‌های فرعی نیز عبارت‌اند از: سیاست‌های روسیه در غرب آسیا چیست؟ منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در

غرب آسیا کدام‌اند؟

فرضیه: سیاست‌های روسیه در منطقه غرب آسیا منجر به تقویت روابط راهبردی بین روسیه و ایران با همراهی چین، و ایجاد موازنه مقابل آمریکا و غرب در نظام بین‌الملل شده و این امر به نوبه خود به ارتقای موقعیت و تأمین منافع ملی ایران در منطقه کمک نموده است.

روش: پژوهش حاضر از حیث نوع، کاربردی و از حیث رویکرد محققان، توصیفی-تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و برای تحلیل آنها از روش «نظریه مینا» (نظریه موازنه جامع) استفاده شده است.

۱. پیشینه پژوهش

موضوع رویکرد روسیه در قبال ایران، سوریه و محور مقاومت و غرب آسیا با توجه به حضور عملیاتی روسیه در بحران سوریه موضوع پژوهش‌های متعددی قرار گرفته که در طی دو بخش بررسی می‌شود.

۱-۱. سابقه مطالعاتی موضوع در نشریه دانش سیاسی

در نشریه دانش سیاسی تعدادی از مقالات، هرچند کوتاه به تحلیل برخی از سیاست‌های روسیه در قبال منطقه غرب آسیا در طی سال‌ها و دهه‌های گذشته اقدام نموده‌اند. برای مثال یزدانی و شجاع (۱۳۸۶) به تحلیل جایگاه غرب آسیا در ظهور نظم جهانی پرداخته و ضمن تحلیل نقش آمریکا در معادلات منطقه به ویژه بعد از وقایع ۱۱ سپتامبر به اهمیت این منطقه برای روسیه نیز پرداخته‌اند و سرانجام این امر را تشدید رقابت قدرت‌های بزرگ برای تحول در ژئوپلیتیک منطقه دانسته‌اند. طلوعی و حقیق‌شناس (۱۴۰۰) به بررسی دلایل شکل‌گیری و تداوم اتحاد ایران و سوریه و پیامدهای آن در سطوح منطقه‌ای با استفاده از نظریه موازنه قوا اقدام نموده و در این مسیر در تبیین نقش بحران سوریه در شکل‌بندی نظم منطقه‌ای در غرب آسیا، به ایفای نقش روسیه در حمایت از اتحاد ایران و متحدانش در محور مقاومت در مقابل سایر ائتلاف‌ها و اتحادها اقدام نموده‌اند.

۲-۱. پیشینه پژوهش در سایر منابع

در سایر منابع، رویکرد روسیه در غرب آسیا در قالب چند رهیافت نظری مورد تحلیل قرار گرفته است. برخی همانند اسعدی و منوری (۱۴۰۰) با استفاده از رهیافت نظری اتحاد راهبردی به بررسی موضوع اقدام نموده و معتقدند که روابط بین دو طرف در چهارچوب هم‌سویی منافع و نه اتحاد راهبردی قابل تحلیل است. گرجی علیپور و دیگران (۱۳۹۹) با استفاده از نظریه موازنه نرم به بررسی جایگاه ایران در اعمال موازنه نرم روسیه در مقابل آمریکا پرداخته‌اند. از نظر آنها عدم پذیرش سرزمینی آمریکا توسط ایران در بحران سوریه، دیپلماسی گیراندازی آمریکا در پرونده هسته‌ای و توان بالقوه ایران در حوزه‌های اقتصادی و انرژی، زمینه‌هایی بوده است که از طریق آن روسیه توانسته با استفاده از ایران در مقابل آمریکا موازنه نرم برقرار کند. پاپاژورگیوا^۱ و همکاران (۲۰۲۳) با استفاده از نظریه موازنه نرم به تحلیل علل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نزدیکی روابط ایران، روسیه و چین در سطح نظام بین‌الملل پرداخته‌اند.

وجه متمایز مقاله حاضر آن است که به تحلیل تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم سیاست‌های روسیه در غرب آسیا طی دهه اخیر بر ایران در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی با توجه با تحولات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای پرداخته است. این امر از طریق تحلیل رویکرد و اقدامات روسیه در منطقه و پیرامون آن از جمله مداخله نظامی روسیه در سوریه در سال ۲۰۱۴ و جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲ و ارتباط تحولات غرب آسیا با آن انجام گرفته و از این حیث مقاله حاضر به‌روز و در ارتباط مستقیم با تحولات جاری به‌شمار می‌آید.

۲. مبانی مفهومی و نظری

به دلیل اهمیتی که تشریح مفاهیم و رویکرد نظری مقاله در تحلیل مسئله دارا می‌باشد در ادامه مفاهیم مرتبط و رویکرد نظری تشریح می‌گردد.

۲-۱. منافع ملی

منافع ملی عبارت است از خواسته‌ها، تمایلات و نیازهای ادراک شده یک دولت که در تعاملات خارجی با دولت‌های دیگر آنها را در نظر می‌گیرد و به‌دنبال دستیابی و

حفاظت از آنها است (Nuechterlein, 1976, pp. 248-249). در این مقاله حوزه‌های منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا، عبارت‌اند از: حفظ و تقویت محور مقاومت و گسترش نفوذ و عمق راهبردی و قدرت منطقه‌ای ایران، مقابله با اسرائیل و جلوگیری از هژمونی و نفوذ منطقه‌ای آن، مقابله با نفوذ و هژمونی آمریکا و غرب در منطقه، مقابله با تروریسم نوظهور منطقه‌ای و ارتقای قدرت بازدارندگی منطقه‌ای ایران (باقری و دیگران، ۱۴۰۲، صص. ۱۲-۲۵؛ باقری و دیگران، ۱۴۰۰، صص. ۷۱-۸۴؛ معینی و متقی، ۱۴۰۲، صص. ۱۰۴-۱۰۶).

۲-۲. نظریه موازنه قدرت^۲

دولت‌ها در نظام بین‌الملل برای ایجاد موازنه قدرت از سه الگوی نظری استفاده می‌نمایند:
الف. موازنه سخت^۳: در این موازنه تشکیل و حفظ اتحادهای نظامی و قدرت نظامی مدنظر بوده و از جمله اصول حاکم بر آن عبارت‌اند از: علت اصلی تشکیل اتحاد موازنه در برابر تهدید خارجی می‌باشد، موازنه صرفاً در مقابل قدرت غالب صورت نمی‌پذیرد، در محاسبات دولت‌ها برای تهدید قلمداد نمودن یک بازیگر، مؤلفه قدرت، تنها یکی از عناصر محاسباتی قلمداد می‌شود و علاوه بر قدرت نسبی، نزدیکی جغرافیایی قابلیت‌های تهاجمی و نیات تهاجمی نیز تأثیرگذارند (Ferguson, 2012, pp. 198-201).

ب. موازنه نرم^۴: این نوع موازنه توسط واقع‌گرایانی مانند رابرت پاپ^۵ در اواسط دهه ۲۰۰۰ و در تحلیل دلایل عدم وجود موازنه سخت در مقابل ایالات متحده پس از پایان جنگ سرد، مطرح شد. ایشان از روش‌های غیرمستقیم برای مقابله با منافع یک قدرت هژمونیک نام می‌برند (Ferguson, 2012, pp. 202-204) که هدف آن به تأخیرانداختن و ناکام گذاشتن سیاست‌های نظامی قدرت هژمون از طریق افزایش هزینه‌های اقدام و نیز تضعیف قدرت نسبی آن است.

پ. موازنه جامع^۶: با توجه به پیچیدگی موازنه در دنیای کنونی و نظام در حال گذار در سطح بین‌المللی، و عدم توان تحلیلی هرکدام از نظریات موازنه سخت و موازنه نرم به تنهایی در تحلیل تحولات جدید بین‌المللی در حوزه موازنه قدرت و به‌ویژه در موضوع

این مقاله، می‌توان از رویکرد نوین نظری در این زمینه و در سطح ادبیات روابط بین‌الملل با عنوان «نظریه موازنه جامع»^۷ سخن گفت و از آن بهره گرفت. نظریه موازنه جامع دربردارنده هر دو نوع موازنه پیشین (سخت و نرم) بوده و از ماهیتی سیال برخوردار است. در این نظریه واحد سیاسی ابتدا از ابزارهای نرم برای ایجاد توازن بهره می‌گیرد و هم‌زمان به تقویت قدرت نظامی داخلی نیز اقدام می‌نماید. به بیان‌دیگر در موازنه جامع، اگرچه اولویت اصلی، موازنه نرم است ولی این امر به معنی عدم توجه به موازنه داخلی و تقویت قدرت نظامی نیست؛ زیرا کنش واحد سیاسی در جهان آنارشیک مستلزم توجه به خودیاری است.

در موازنه جامع، واحد سیاسی به‌منظور ایجاد موازنه مقابل بازیگر، به همکاری و هماهنگی و تلاش برای نزدیکی استراتژیک با قدرت‌های بزرگ و بازیگران (دولتی و حتی غیردولتی) ناراضی و یا مخالف هژمون برای برقراری توازن نرم روی می‌آورد. درعین‌حال در صورت عدم دستیابی بازیگر به اهداف خود مقابل هژمون با کمک ابزارهای نرم، با شدت یافتن تهدیدات امنیتی و بروز تهدید وجودی علیه بازیگر و متحدانش، به‌دلیل ناکارایی موازنه نرم، موازنه، حالت سخت و نظامی پیدا می‌کند. در این بین ابتدا موازنه سخت محدود و سپس موازنه سخت مطلق و نامحدود اعمال می‌گردد. این امر نیز از طریق تقابل نظامی، عمدتاً به‌صورت غیرمستقیم و با استفاده از متحدان و بازیگران نیابتی انجام می‌گیرد. در مرحله بعد توازن سخت مطلق و نامحدود در قالب اقدام نظامی مستقیم بازیگر علیه منافع و امنیت قدرت برتر و متحدان آن اعمال می‌شود. به‌بیان‌دیگر در نظریه جامع؛ اعمال توازن، مقابل قدرت هژمون، به‌صورت تدریجی و مرحله به مرحله از نرم به سخت است، اصول، این موازنه را با کمک نمودار شماره ۱ می‌توان مشاهده نمود.

نمودار شماره (۱): اصول نظریه موازنه جامع

(منبع: نگارندگان)

۳-۲. سیاست منطقه‌ای روسیه

نویسندگان مستند به تحلیل‌های کارشناسی و با عنایت به نظریه موازنه جامع، دو هدف راهبردی را برای روسیه در سطح منطقه‌ای شناسایی نموده‌اند که مبنای تحلیل در نوشتار حاضر می‌باشد (گل محمدی و آرم، ۱۴۰۲، صص. ۳۷۶-۳۸۸):

الف. مقابله با تهدیدات ناشی از تروریسم و افراط‌گرایی در منطقه.

ب. حفظ و گسترش حوزه تحت کنترل جهت مقابله با نفوذ غرب و هژمونی آمریکا در منطقه.

بر این اساس می‌توان الگوی تحلیل پژوهش حاضر را به شرح زیر ترسیم نمود:

شکل شماره (۱): الگوی تحلیل تأثیرات سیاست منطقه‌ای روسیه بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران

(ترسیم توسط نگارندگان)

۳. تأثیر سیاست روسیه در مقابله با تهدیدات ناشی از تروریسم و افراط‌گرایی در منطقه بر منافع جمهوری اسلامی ایران

این سیاست منطقه‌ای روسیه با توجه به اینکه ایران در زمره قربانیان اصلی تروریسم و افراط‌گرایی به حساب می‌آید، در سه سطح با منافع ملی ایران ارتباط پیدا می‌کند:

۳-۱. افزایش عمق راهبردی جمهوری اسلامی ایران

در این سطح شاهد تقویت سیاست راهبردی ایران در حمایت از جبهه مقاومت و توسعه شبکه متحدان ایران هستیم. تحولات سوریه و ایجاد جنگ داخلی با مداخله بازیگران خارجی در این کشور، در کنار شکل‌گیری داعش در منطقه، تهدیدی برای محور مقاومت بود. مناطقی که داعش در سوریه و عراق اقدام به تصرف آنها نمود (یا به دنبال تصرف آنها بود)، این امر را آشکار ساخت که هدف این گروه کاهش عمق راهبردی منطقه‌ای ایران است (قربانی شیخ‌نشین و ابراهیمی، ۱۴۰۱، صص. ۵۶-۵۷). جنگ در

سوریه به افزایش قدرت و تجارب جنگی و تعداد متحدان ایران و به صورت خاص حزب‌الله انجامید. این جنبش با مداخله نظامی روسیه، به همکاری با آن پرداخت و از طریق عملیات مشترک نظامی با نیروهای روسیه در آزادسازی حلب در سال ۲۰۱۶م ایفای نقش نمود. این امر بر قابلیت‌های نظامی حزب‌الله افزود و به روابط نزدیک این جنبش با روسیه نیز منجر شد. در عین حال حضور در سوریه، نفوذ سیاسی حزب‌الله را در این کشور افزایش داد (تجارب قبلی در مبارزه با اسرائیل منجر به ایفای نقش حزب‌الله فراتر از سوریه گردید). حزب‌الله، در مبارزه با داعش در عراق (از طریق آموزش شبه نظامیان شیعی) نیز ایفای نقش نمود. حزب‌الله به عنوان حلقه اصلی نفوذ ایران در سطح منطقه از یمن، عراق، سوریه تا لبنان (و حتی فلسطین اشغالی) ایفای نقش نموده است (Daher, 2023). بحران داعش ضمن فرصتی که برای کنشگری فعال ایران با همراهی روسیه در سوریه فراهم نمود، امکان لازم را برای گسترش شبکه متحدان ایران از لبنان، عراق، (یمن) تا افغانستان و پاکستان و استفاده از آنها برای مقابله با تهدیدات امنیتی در سطح منطقه از یمن تا سوریه و عراق (و حتی در جهت مهار رژیم اسرائیل و مقابله با اقدامات آن در سطح منطقه) فراهم نمود. تهران تلاش نموده که این شیعیان وفادار (و نیز سایر عناصر مقاومت) در منطقه را به نیروهای نیابتی شبه‌نظامی فراملی حرفه‌ای (و حتی شرکای راهبردی منطقه‌ای همانند انصارالله یمن) با الگوبرداری از حزب‌الله لبنان تبدیل نماید. این امر امکان افزایش قدرت مانور ایران را در بهره‌داری از این متحدان و نیروهای نیابتی را در سراسر خاورمیانه و فراتر از آن فراهم نموده است (Clarke & Smyth, 2017, p. 14).

۳-۲. افزایش قدرت بازدارندگی ایران در غرب آسیا

در این سطح شاهد همگرایی سیاست روسیه با ایران در چند حوزه مهم هستیم که نتیجه کلی آن افزایش قدرت بازدارندگی ایران در منطقه می‌باشد. مهم‌ترین این حوزه‌های همکاری عبارت‌اند از:

الف. تقویت سیاست ایران در حمایت از مقاومت و مقابله با تروریسم

مقابله با تهدیدات ناشی از تروریسم و افراط‌گرایی برای امنیت ملی روسیه در نوع

سیاست آن در سال‌های اخیر در خصوص غرب آسیا بسیار تأثیرگذار بوده است (Stepanova, 2005, pp. 302-303). در این بین یکی از مهم‌ترین نقاط تعارض گفتمانی بین روسیه و آمریکا و غرب و دولت‌های محافظه‌کار عرب، مسئله مفهوم و نمودهای تروریسم و افراط‌گرایی و تمایز آن از مقاومت مقابل اشغالگری بوده است. در این خصوص می‌توان به دیدگاه مقامات روسی از جمله میخائیل بوگدانف^۱ معاون وزیر خارجه روسیه در نوامبر ۲۰۱۵م توجه نمود که اظهار داشت از نظر مسکو حزب‌الله سازمانی تروریستی محسوب نمی‌شود، از نظر وی هر دو گروه حزب‌الله و حماس بازیگران مشروع سیاسی - اجتماعی هستند. این در حالی است که این دو گروه توسط آمریکا در فهرست گروه‌های تروریستی قرار گرفته‌اند. بوگدانف در خصوص حماس اظهار داشت درحالی‌که «آمریکایی‌ها حماس را یک سازمان تروریستی در نظر می‌گیرند، ولی ما موافق نیستیم؛ زیرا آنها [نماینده] بخش جدایی‌ناپذیری از جامعه فلسطین هستند» (The Moscow Times, 2015). برخلاف نگاه آمریکا و غرب به جنبش‌های مقاومت اسلامی به‌عنوان گروه‌های تروریستی، دیدگاه مشترک ایران با روسیه و چین در خصوص تروریسم سلفی - تکفیری و جنبش‌های مقاومت اسلامی (که نمود اخیر آن حمایت از جنبش حماس به‌عنوان متحد ایران در مقابل اسرائیل و آمریکا در شورای امنیت سازمان ملل توسط روسیه و چین در طی جنگ غزه در سال ۲۰۲۳) بوده است در تقویت رویکرد و گفتمان ایران در خصوص مقابله با تروریسم و حمایت از مقاومت در سطح بین‌المللی تأثیرگذار است.

ب. تقویت موقعیت ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران

گسترش جبهه مقاومت و نیز ائتلاف راهبردی با روسیه در سوریه و به‌تدریج تبدیل شدن آن به مشارکت راهبردی، موقعیت ژئوپلیتیک ایران را ارتقاء داد. این امر ناشی از افزایش توانایی ایران در قالب محور مقاومت برای مقابله با تهدیدات نوظهور علیه امنیت ملی فراتر از مرزهای جغرافیایی‌اش بود (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱، ص. ۳۵). درعین‌حال مقابله میدانی با تروریسم سلفی تکفیری در منطقه به ارتقای امنیت ایران و متحدان آن در محور مقاومت انجامید و آنها را به محور حقیقی جنگ با تروریسم در منطقه تبدیل

نمود. در نتیجه ایران توانست عمق راهبردی خود را در ابعاد دفاعی-امنیتی و ایدئولوژیک در منطقه و به‌ویژه در کشورهای سوریه، عراق، لبنان و یمن افزایش دهد.

پ. شکل‌گیری ساختارهای نوین قدرت در منطقه با مشارکت فعال ایران

تحولات سوریه منجر به افزایش حضور و ضریب نفوذ ایران در منطقه گردید. ایران به منظور حفظ موازنه قدرت در سطح منطقه و مقابله با تهدیدات متقارن و نامتقارن، از قابلیت متحدانش در محور مقاومت و دفاع در عمق بهره گرفت. براین‌اساس یکی از فرصت‌های تهدید داعش برای ایران، افزایش نقش راهبردی و تاکتیکی ایران در محیط امنیتی منطقه‌ای و مقابله با بازیگران بحران‌ساز بود که زمینه همکاری بیشتر ایران، روسیه و چین را در مقابل سیاست مداخله و هژمون‌گرایی آمریکا در منطقه فراهم ساخت. اتخاذ راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران در این راستا طراحی و اجرا گردید. نمود نزدیکی ایران به روسیه و چین، ورود ایران به پیمان امنیتی منطقه‌ای شانگهای و نیز عضویت در بریکس است. شرایط فوق زمینه افزایش قدرت منطقه‌ای و تبدیل ایران را به بازیگری فعال فراهم ساخته است (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱، صص. ۳۵-۴۵).

ت. اعمال فشار بیشتر بر رژیم صهیونیستی

بحران سوریه، فرصت لازم برای حضور ایران در سوریه برای مقابله با تهدیدات رژیم صهیونیستی را نیز فراهم ساخت. افزایش نفوذ ایران در منطقه با بهره‌گیری از راهبردهای متعددی همراه بوده که تمامی آنها از اقدام ایران برای اعمال فشار بیشتر بر رژیم صهیونیستی حکایت دارد. از جمله اقدامات مهم در این ارتباط می‌توان به این موارد اشاره داشت: ایجاد یک کریدور به سواحل مدیترانه با حذف حضور آمریکا (حامی اصلی رژیم صهیونیستی) در منطقه؛ ایجاد شرایط لازم برای محاصره این رژیم و ایجاد یک جبهه دیگر پیرامون بلندی‌های جولان؛ حفاظت از اقلیت شیعه (علوی) و مهم‌تر از آن حفظ نظام سیاسی حاکم در سوریه علی‌رغم تلاش همه‌جانبه آمریکا و غرب برای تغییر آن (Boussel, 2023: 1).

۳-۳. سیاست مقابله با هژمونی آمریکا و زیاده‌خواهی رژیم صهیونیستی

گسترده‌تر شدن و متنوع شدن شبکه متحدان غیردولتی ایران در منطقه ناشی از بحران

داعش و اقدامات آنها-از جمله مقابله ایران و متحدانش با تهدیدات گروه‌های تروریستی با کمک روسیه، در سوریه و عراق- به مقابله غیرمستقیم ایران با نفوذ آمریکا در منطقه از طریق افزایش تدریجی ضربه به نیروهای آمریکا با هدف خروج آنها از این کشورها انجامیده است. هدفی که در نهایت در سال ۲۰۲۱م نمود عینی یافت و نشان از توفیق ایران در این خصوص دارد (Ardemagni, 2023). ازجمله تأثیرات سیاست روسیه در مقابله با نفوذ غرب در منطقه و مقابله با تروریسم از طریق همکاری نظامی با ایران و متحدانش در سوریه، تشدید نزدیکی راهبردی ایران با قدرت‌های بزرگ ضد هژمون چین و روسیه و مقابله با نفوذ آمریکا و غرب در منطقه و هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی این کشور بوده است. حتی در سطحی بالاتر به مقابله روسیه و چین با همراهی ایران با نظم بین‌الملل لیبرال انجامیده که نمود این امر را می‌توان در جنگ روسیه و اوکراین مشاهده نمود. حمایت غیرمستقیم ایران و چین از روسیه در مقابل حمایت آشکار غرب و آمریکا از اوکراین، پدیده مهمی است که نشان از ضعف راهبرد هژمونیک آمریکا در عصر حاضر دارد.

۴. تأثیر سیاست روسیه مبنی بر حفظ و گسترش حوزه تحت کنترل و مقابله با نفوذ غرب و هژمونی آمریکا در منطقه بر منافع جمهوری اسلامی ایران
این سیاست راهبردی روسیه نیز به‌نوبه خود در سه سطح با منافع ملی جمهوری اسلامی ایران ارتباط می‌یابد:

۴-۱. افزایش عمق راهبردی جمهوری اسلامی ایران
با توجه به اینکه ایران دو بعد برای عمق راهبردی‌اش قائل است، سیاست‌های روسیه نیز در دو بعد نظری و جغرافیایی، به شرح زیر تأثیرگذار ارزیابی می‌شود:

الف. تقویت بعد راهبردی ایران در بُعد نظری

توافق ایران و عربستان با میانجی‌گری چین در مارس ۲۰۲۳م نیز نمود نزدیکی راهبردی ایران، چین و روسیه است و نفوذ فزاینده چین را در خلیج فارس آشکار ساخته است، آن هم در منطقه‌ای که به‌طور سنتی به‌عنوان یک شریک امنیتی نزدیک آمریکا محسوب می‌شود (Batrawy, 2023)؛ البته از نظر ایران، این توافق فراتر از عادی‌سازی روابط با

عربستان سعودی است بلکه به معنی حرکت به سمت تشدید مشارکت راهبردی و عمیق‌تر با چین و روسیه، ظهور نظم جهانی جدید ضدغربی و کنار گذاشتن آمریکا از ترتیبات جدید منطقه‌ای و بیرون راندن آن از غرب آسیا و فروپاشی نظم آمریکایی در منطقه است. اقدامات روسیه و ایران در حفظ نظام سوریه و جلوگیری از تغییر رژیم آن، به عادی‌سازی روابط ایران و عربستان در سال ۲۰۲۳ کمک نمود و دولت‌های برجسته عربی به‌ویژه عربستان و مصر که در اتحادیه عرب، در دوازده سال گذشته، عضویت سوریه را در این اتحادیه تعلیق نمودند و با ابزارهای مختلف به‌دنبال ساقط کردن بشار اسد و تضعیف محور مقاومت بودند، با پیروزی محور ایران- روسیه در سوریه و منطقه بود که آنها و سایر اعضای اتحادیه عرب را بر آن داشت که به اتفاق آراء بازگشت سریع سوریه را به این اتحادیه، تصویب و اعلام نمایند. بازگشت سوریه (به‌عنوان متحد ایران) به اتحادیه عرب بعد از ۱۲ سال از تعلیق عضویت آن، نقطه عطف مهمی برای اسد- و متحدان آن به‌ویژه ایران و نیز روسیه- است؛ زیرا این امر مشروعیت او را در سطوح داخلی و خارجی افزایش داد (Khatib, 2023).

ب. تقویت عمق راهبردی ایران در بعد جغرافیایی

روسیه با شروع بحران در سوریه با بهره‌گیری از ابزارهای مختلف نظامی و سیاسی و اقتصادی (و با اعمال موازنه نرم و سخت مقابل آمریکا و غرب و متحدان آنها)، خود را در این بحران دخیل نمود و از دولت بشار اسد در مقابل اهداف و برنامه‌های غرب و متحدان منطقه‌ای آن در تغییر نظام سیاسی سوریه حمایت نمود تا از این طریق متحد دولتی خویش را حفظ کند و مانع از به قدرت رسیدن دولتی گردد که تأمین‌کننده منافع و اهداف غرب در منطقه باشد (ترابی و محمدیان، ۱۳۹۴، صص ۷۳-۷۴). این امر ناشی از کسب تجارب تلخ گذشته روسیه در به‌کارگیری سیاست تغییر رژیم توسط آمریکا در کشورهای مختلف بود و نیز احساس تهدید شدید روسیه نسبت به قصد آمریکا در استقرار رژیم طرفدار غرب در سوریه بود که با اقدام نظامی ایالات متحده در خصوص سوریه مخالفت نمود؛ زیرا این امر می‌توانست هم‌سو با متحدان عرب آمریکا در منطقه، ساختار (و موازنه) راهبردی موجود را به ضرر ایران و روسیه تغییر دهد (Siddiqui,

2016, p. 14). در عین حال مخالفت شدید روسیه و چین با تغییر رژیم در سوریه و مداخله نظامی روسیه در قالب موازنه سخت، موازنه راهبردی را به نفع روسیه، سوریه و ایران تغییر داد و مانع از اعمال این راهبرد در سایر کشورهای هم‌سو مانند ایران گردید.

۴-۲. افزایش قدرت بازدارندگی ایران در غرب آسیا

راهبردی شدن روابط ایران و روسیه که روند آن از سوریه آغاز گردید و در جنگ اوکراین نیز به نوعی شاهد آن هستیم؛ از چند حیث در ارتقای توان بازدارندگی ایران نقش دارد:

الف. همکاری‌های نظامی - تسلیحاتی

بررسی تحولات اخیر منطقه حکایت از موافقت روسیه برای همکاری موثرتر نظامی - تسلیحاتی با ایران دارد؛ به گونه‌ای که اکنون ایران در حوزه الکترونیک، پدافند هوایی، هلیکوپترهای تهاجمی و رادار از کمک نظامی روسیه برخوردار است. دریافت هواپیمای آموزشی یاک - ۱۳۰^۹ روسی نیز توسط ایران می‌تواند آمادگی خلبانان ایرانی را در پرواز هواپیماهای جنگنده پیشرفته‌تر مانند سوخو ۳۵^{۱۰} که زمینه تحویل آن به ایران فراهم شده، افزایش دهد؛ امری که بر قدرت نظامی و بازدارندگی ایران بسیار تأثیرگذار خواهد بود. سرعت فزاینده تعاملات راهبردی ایران و روسیه حتی به مطرح شدن احتمال تحویل سامانه اس-۴۰۰ توسط روسیه به ایران در بین تحلیل‌گران منجر شده، موضوعی که می‌تواند توانایی ایران را در دفاع در مقابل حملات احتمالی علیه زیرساخت‌های هسته‌ای و سایر تأسیسات راهبردی افزایش دهد (Geranmayeh and Grajewski, 2023). مجموع این ملاحظات حکایت از آن دارد که موازنه قدرت و توانایی بازدارندگی ایران در منطقه ارتقاء یافته است. روسیه در ایجاد موازنه جامع مقابل آمریکا در منطقه، از ابزارهای نرم و سخت بهره برده است. نگاهی به تعاملات راهبردی ایران و روسیه در ابعاد مختلف نمایانگر ایجاد تدریجی هم‌سویی راهبردی بین ایران و روسیه و ارتقای ابعاد و سطوح آن است که در قالب اقدام روسیه در ایجاد موازنه جامع علیه آمریکا و غرب در منطقه و حتی سطح بین‌المللی قرار می‌گیرد. سطح این تعامل بعد از بحران سوریه و به صورت خاص پس از جنگ اوکراین، به شدت افزایش یافته است.

ب. نقش آفرینی روسیه در حوزه معادلات نظامی - تسلیحاتی

از جمله پیامدهای همکاری نظامی ایران و روسیه در سوریه، ارتقای سطح روابط ایران و روسیه به مشارکت راهبردی با همراهی چین بود. این امر زمینه‌های افزایش قدرت بازدارندگی ایران را فراهم نمود. در این راستا می‌توان به گسترش تعاملات دوجانبه نظامی بین ایران و روسیه و نیز سفر مقامات نظامی دو کشور به یکدیگر از جمله سفر وزیر دفاع روسیه به همراه هیئت بلندپایه نظامی به تهران در سپتامبر ۲۰۲۳ م/ شهریور ۱۴۰۲ - به‌عنوان نخستین سفر این مقام نظامی روسی به ایران بعد از جنگ اوکراین - اشاره نمود، که وزارت دفاع روسیه آن را مرحله مهمی از توسعه همکاری‌های نظامی دو کشور محسوب نموده (خبرگزاری اسپوتنیک، ۲۰۲۳) و رئیس ستاد کل نیروهای مسلح ایران، از تدوین سند همکاری‌های طولانی‌مدت گسترده دفاعی و نظامی ایران و روسیه بنا به تدبیر رهبران عالی دو کشور خبر داد که زمینه‌ساز توسعه همکاری‌های بلندمدت دو کشور خواهد بود (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۲)؛ سفر مجدد سرگئی شویگو وزیر دفاع سابق و دبیر شورای عالی امنیت ملی روسیه به همراه هیئت بلندپایه به تهران در پنجم آگوست ۲۰۲۴ / پانزده مرداد ۱۴۰۳ یعنی تنها چند روز پس از ترور اسماعیل هنیه رئیس دفتر سیاسی حماس در تهران توسط رژیم صهیونیستی، و در اوج تنش ایران و اسرائیل، و دیدار و رایزنی وی با مقامات برجسته نظامی - امنیتی ایران از جمله رئیس ستاد کل نیروهای مسلح، نمایان‌گر تداوم و تقویت روابط راهبردی تهران و مسکو حتی با وجود تغییر دولت در ایران بود (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۳) و از منظر استراتژیک نیز به صورت غیرمستقیم حمایت روسیه را از ایران را در هرگونه تشدید تنش (و یا مواجهه) احتمالی با رژیم صهیونیستی، به آمریکا و غرب یادآوری نمود. در عین حال افزایش تعاملات راهبردی ایران و روسیه بستر لازم را بهره‌مندی ایران از تسلیحات پیشرفته نظامی و ایجاد موازنه سخت نظامی مقابل آمریکا، غرب و رژیم صهیونیستی را در منطقه فراهم نموده است. خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ و کارزار فشار حداکثری و اعمال تحریم‌های شدید علیه ایران و سیاست منزوی کردن آن توسط آمریکا و غرب، برخلاف انتظار، ایران را به سمت همکاری و ائتلاف با روسیه و چین به‌عنوان قدرت‌های بزرگ سوق بیشتری داد. ایران از طریق چنین ائتلاف‌هایی توانایی

خود برای بقا در نظام بین‌الملل را تقویت نموده است. مدعای غرب در خصوص همکاری نظامی بین روسیه و ایران در اوکراین در حوزه پهبادی نیز در این چهارچوب قابل تحلیل است (Eslami, 2022, p. 515). اقدامات روسیه و چین در تسهیل پیوستن جمهوری اسلامی ایران به سازمان همکاری شانگهای و گروه بریکس و فراهم کردن تقویت ارتباطات ترانزیتی بین دو کشور ایران و روسیه- از جمله تسریع در ارتقای زیرساخت‌های کریدور شمال به جنوب در ایران با همکاری روسیه- نموده‌های دیگری برای تأیید این دیدگاه (نک. اسماعیلی، ۱۴۰۲) می‌باشند.

۴-۳. مقابله با هژمونی آمریکا و زیاده‌خواهی رژیم صهیونیستی

رویکرد راهبردی روسیه در دو حوزه به تقویت سیاست ضد هژمونی ایران در برابر آمریکا و رژیم صهیونیستی کمک کرده که عبارت‌اند از:

الف. مقابله روسیه و چین با نفوذ غرب و هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا در منطقه و نظام بین‌الملل

روسیه به رهبری پوتین به‌ویژه طی دهه گذشته تلاش نموده که نسبت به پایه‌ریزی نظم جهانی مطلوب خود اقدام کند. در این مسیر سعی کرد با تهاجم به اوکراین، دوران تازه‌ای از سیاست جهانی را فارغ از رهبری آمریکا آغاز نماید که وی وعده ایجاد یک نظم بین‌المللی پساستعماری و چندقطبی را داد که قرار بود روسیه یکی از قطب‌های کانونی آن باشد. ایجاد نظم جهانی که از نگاه پوتین، جایگاه درخور روسیه را به آن بازگرداند. از این منظر رویکردانی مسکو از غرب که پوتین آن را در کنفرانس امنیتی ۲۰۰۷ مونیخ اعلام کرد، با ضمیمه کردن کریمه در سال ۲۰۱۴ م شتاب گرفت و در جریان اوکراین در سال ۲۰۲۲ به نقطه گسست رسید. در این بین هر چقدر جنگ طولانی‌تر شده، پوتین بیشتر به دنبال فرصت‌هایی برای تضعیف غرب با ابزارهای مختلف برآمده است (Kimmage and Notte, 2023).

مخالفت با غرب و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و تلاش برای ایجاد نظم چندقطبی و نیز محدود کردن نفوذ آمریکا و غرب در مناطق نفوذ خویش به هم‌سویی سیاسی - امنیتی ایران و روسیه منجر شده است (اسعدی و منوری، ۱۴۰۰، ص. ۲۰۴). با تصاعد

بحران در سوریه و احساس تهدید شدید منافع حیاتی ایران و روسیه در دمشق، دو کشور را به شکل بی‌سابقه‌ای در یک جبهه نظامی - امنیتی مقابل آمریکا و غرب و متحدان آنها قرار داد. این امر ضمن ارتقای موقعیت ایران در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به افزایش مشارکت راهبردی ایران، روسیه با همراهی چین منتهی گردید که نمودهای آن حتی پس از فروکش کردن این بحران، در سایر مناطق مانند اوکراین خود را نشان داده و به نزدیکی مواضع ایران و روسیه در خصوص مقابله با اقدامات ضدامنیتی غرب در اروپای شرقی انجامیده است. روسیه، بحران سوریه و نیز در تداوم آن، جنگ جاری در اوکراین را گذرگاه و نقطه عطفی تاریخی می‌داند تا با کمک سایر نیروهای چالش‌گر، یعنی ایران و قدرت‌های جهانی مانند چین در مقابل یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و غرب بایستد و معادله و ساختار قدرت و نظم در عرصه جهانی و منطقه‌ای را بازخوانی و بازطراحی کند. وقایع پس از جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲م و اقدامات نظامی روسیه در مقابل گسترش ناتو به شرق، نیز این امر را اثبات نمود که مقابله با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا و نظم غربی و حرکت به سمت نظم چندجانبه و ایجاد نظم چندقطبی از غرب آسیا کلید خورده و جنگ اوکراین اوج این تقابل محسوب می‌شود.

ب. تشدید نزدیکی راهبردی چین و روسیه و تقابل آنها با نظم آمریکایی و لیبرال در سطوح منطقه‌ای و جهانی

برخی تحلیل‌گران، بحران به‌وجود آمده بین روسیه و غرب بعد از مسئله اوکراین را حرکت به سمت نوعی «جنگ سرد جدید» می‌دانند (Alexandrova-Arbatova, 2015, p. 129) در جنگ سرد از سه راهبرد مهار^{۱۱}، بازدارندگی^{۱۲} و انزوای اقتصادی استفاده می‌شود (Charap and Shapiro, 2015, p. 41). راهبردهای فوق از سوی دو طرف و به‌ویژه آمریکا علیه روسیه به‌ویژه بعد از جنگ اوکراین اعمال شد. می‌توان گفت بعد از بحران اوکراین ۲۰۱۴م و به‌صورت خاص پس از بحران سوریه و حضور مستقیم روسیه در این کشور در سال ۲۰۱۵م این جنگ سرد جدید در غرب آسیا نیز تشدید شده و پس از گسترش ناتو به شرق و در موضوع اوکراین، این امر به اروپای شرقی نیز کشیده شده است. این جنگ سرد جدید، روسیه را وادار به عملیات نظامی مستقیم در سوریه نمود. این امر با توجه به نقش ایران در ترغیب روسیه به مداخله و نیز همراهی محور ایران با

وی دارای اهمیت زیادی است و به نزدیکی راهبردی ایران و روسیه در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی انجامید. جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲ نیز شرایط را برای نزدیکی بیشتر چین و روسیه و قرار گرفتن آنها را در یک اتحاد غیررسمی آشکار ساخت.

یکی از مهم‌ترین تأثیرات سیاست منطقه‌ای روسیه در غرب آسیا، تلاش برای مقابله با نفوذ غرب و مقابله با هژمونی آمریکا و اقدامات یک‌جانبه‌گرایانه آن در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است. کنش فعال روسیه با همراهی ایران و چین در بحران سوریه و مقابله موفق محور تهران - مسکو با تروریسم و جریان‌های سلفی تکفیری در سوریه، به ارتقای جایگاه و نفوذ روسیه و چین در منطقه و در مقابل، کاهش نفوذ غرب و نیز موقعیت، و هژمونی آمریکا در منطقه انجامید که نمود عینی آن را می‌توان در جنگ اوکراین و تعاملات ایران و عربستان مشاهده نمود. عادی‌سازی روابط ایران و عربستان با میانجی‌گری چین ضربه‌ای سهمگین بر اعتبار و پُرسستی آمریکا در منطقه و در بین متحدان آن بود.

از نظر ایران به‌ویژه با توجه به تحولات جنگ اوکراین، نظم جهانی لیبرال به رهبری آمریکا در حال فروپاشی است و نظم جدید ضدغربی به رهبری چین، روسیه و ایران در حال شکل‌گیری است؛ البته نزدیکی راهبردی ایران، روسیه و چین و افزایش هماهنگی و همکاری‌های نظامی بین آنها، غرب را نیز نگران نموده است؛ زیرا تنها کمتر از یک هفته بعد از توافق عادی‌سازی روابط ایران و عربستان در مارس سال ۲۰۲۳، رزمایش مشترک دریایی ایران، چین و روسیه در اقیانوس هند و خلیج عمان انجام شد. فراتر از آن این توافق سه دولت را به‌سمت اقدام بیشتر در جهت جایگزینی برای ترتیبات و توافقات آمریکا محور سوق داده که نمود این امر ایجاد سازمان همکاری شانگهای و جایگزینی دلار آمریکا با یوان چین و روبل روسیه در مبادلات اقتصادی بوده است. درعین حال این توافق مانع از نزدیکی اعراب به رژیم صهیونیستی و پیوستن بیشتر دولت‌های عربی به توافق‌نامه ابراهیم خواهد شد و به تضعیف جایگاه آمریکا و رژیم صهیونیستی در منطقه می‌انجامد (Golkar & Aarabi, 2023).

همکاری‌های راهبردی روسیه و چین به‌عنوان قدرت‌های بزرگ خارج از بلوک غرب و ناراضی از نظم جهانی حاکم، که به شکل عمیق، نمودهای آن از زمان تصاعد

بحران در سوریه ظهور یافت، در زمان جنگ اوکراین بیشتر مشهود شده است. این امر ناشی از آن است که دو کشور چین و روسیه با تهدیدات و منافع مشترکی از جانب مقابله با اقدامات آمریکا و غرب مواجه بوده‌اند که در سطح کلان به تلاش آنها برای تغییر در نظم و معادلات قدرت در سطح بین‌المللی انجامیده است (سمیعی اصفهانی و فرهمند، ۱۴۰۱، صص. ۹۴-۹۶) و جنگ اوکراین نقطه بارز آن محسوب می‌شود. با توجه به نزدیکی دیدگاه ایران به این دو کشور و تهدیدات و منافع مشترک در این خصوص است که ایران را نیز به محور روسیه - چین ملحق نموده است. چین و روسیه و متحدان و مؤتلفانش را به یک سمت و آمریکا و غرب را در جبهه دیگر قرار داده است. نقطه بارز این تقابل قدرت، سیال بودن اتحادها و ائتلاف‌های تشکیل شده به نفع طرفین است که نتیجه تقابل را دشوار و درعین حال برای نظم جهانی تعیین‌کننده ساخته است. ممانعت روسیه از استفاده غرب از ابزارهای نهادی برای اعمال فشار بر متحدانش و درعین حال مداخله نظامی در بحران سوریه تجلی استفاده روسیه از ابزار نرم و سخت در ایجاد موازنه مقابل آمریکا و غرب بوده است. در همین راستا موازنه‌سازی نرم روسیه و چین در طی جنگ جاری اسرائیل در غزه نیز، در قالب حمایت این دو بازیگر از جنبش حماس در مقابل مواضع جانبدارانه آمریکا و غرب در حمایت از اسرائیل و اقدامات آن، در شورای امنیت سازمان ملل نیز دنبال شده است.

نمود موازنه نرم چین علیه آمریکا و غرب را در جنگ اوکراین و حمایت غیرمستقیم از روسیه را می‌توان در جدول شماره ۱ مشاهده کرد. درحالی که مقامات چینی تلاش نموده‌اند در جنگ اوکراین بی‌طرفی خویش را به تصویر کشند ولی شواهد گویای اقدامات موازنه‌گرایانه چین به نفع روسیه در قالب کمک‌ها و حمایت‌های حیاتی غیرمستقیم و غیرنظامی است؛ حمایت‌هایی که ابعاد مختلفی را شامل شده است و از واردات نفت از روسیه گرفته تا صدور قطعات نیمه‌رسانا و کامیون‌های غیرنظامی و پهباد بوده است. مساعدت‌های حیاتی چین به روسیه به حفظ توان راهبردی روسیه و تداوم عملیات نظامی در اوکراین انجامیده است. اقدامات چین در مقابل حمایت آمریکا و ناتو از اوکراین است و پکن تلاش می‌کند با ایجاد موازنه (نرم و سخت) در مقابل آمریکا و غرب از اقدامات نظامی روسیه در اوکراین حمایت کند و موازنه را به نفع

روسیه تغییر دهد. این امر ناشی از تقابل چین با آمریکا و نظم بین‌المللی لیبرال حاکم بر جهان است.

جدول شماره (۱): نمودهای موازنه نرم و سخت چین در مقابل آمریکا

در حمایت از روسیه در جنگ اوکراین

نوع کمک و مساعدت	تغییر از فوریه ۲۰۲۲ نسبت به سال ۲۰۲۱	اهمیت و تأثیرات
تجارت دوجانبه	افزایش ۲۹ درصدی تجارت کالاهای دوجانبه در سال ۲۰۲۲	نقش واردات و صادرات چین در کمک اقتصادی به روسیه و کاهش تورم آن و کاهش کمبود کالا و فعال ماندن کسب و کارها
واردات نفت خام	افزایش ۸ درصدی واردات نفت خام چین از روسیه	حمایت چین از بودجه روسیه با واردات نفت خام از آن و جلوگیری از تحمیل هزینه سنگین تعطیلی چاه‌های نفت و کاهش تولید نفت روسیه در بلندمدت
قطعات نیمه‌رسانا ^{۱۳}	افزایش ۱۰۰ درصدی صادرات مدارهای مجتمع چینی (قابل استفاده در صنایع نظامی) به روسیه در سال ۲۰۲۲، از طریق کشورهای ثالث مانند ترکیه	تامین مستقیم و غیرمستقیم نیمه‌رساناها توسط چین و تضعیف تحریم‌های آمریکا در دسترسی روسیه به نیمه‌رساناها و کاهش محدودیت توانایی روسیه برای ساخت موشک‌های بیشتر و استفاده در اوکراین
کامیون‌های غیرنظامی فوق‌سنگین چین	افزایش صادرات ۱۱۴۳ درصدی کامیون‌های غیرنظامی فوق‌سنگین چین به روسیه در دسامبر سال ۲۰۲۲ نسبت به سال ۲۰۲۱	کاهش تورم زمان جنگ برای روسیه و تقویت عملیات نظامی آن
هواپیماهای بدون سرنشین	اقدام هفتاد صادرکننده چینی در فروش بیست‌وشش برند متمایز به روسیه	ارائه اطلاعات راهبردی به نیروهای مسلح روسیه توسط پهبادهای چینی

(Source: Garlauskas & et al., 2023, pp. 1-3)

نتیجه‌گیری

روسیه جهت اعمال موازنه جامع در مقابل آمریکا در غرب آسیا از ابزارهای متعدد مادی، هنجاری و معنایی استفاده نموده است. این ابزارها به‌صورت خاص در بحران سوریه از

سوی روسیه استفاده شده است. ورود جدی روسیه به بحران سوریه موازنه قدرت را به نفع محور روسیه - ایران با همراهی چین را در مقابل آمریکا و غرب و متحدان تغییر داده و روابط ایران و روسیه را به سمت مشارکت راهبردی سوق داد. اهمیت تأثیر رویکرد روسیه در خصوص غرب آسیا بر معادلات سیاسی - امنیتی نظام بین‌الملل به گونه‌ای بوده که با گسترش ناتو به شرق، اوکراین محل منازعه قدرت‌های بزرگ غربی و غیرغربی و نیز قدرت‌های منطقه‌ای هم‌سو با آنها گردیده است. از این منظر رویکرد روسیه و مؤتلفان و متحدانش در قبال بحران سوریه و اکنون جنگ اوکراین و نیز جنگ غزه بر نظم بین‌المللی در حال ظهور تأثیرگذار خواهد بود. از منظری تحلیلی سیاست‌های اصلی مدنظر روسیه در موازنه‌سازی جامع علیه آمریکا در غرب آسیا عبارت‌اند از: مقابله با رشد و گسترش تروریسم و افراط‌گرایی در منطقه و حفظ و گسترش حوزه تحت کنترل جهت مقابله با نفوذ غرب و هژمونی آمریکا در منطقه. مهم‌ترین تأثیرات این سیاست‌های روسیه بر منافع ملی ایران نیز عبارت‌اند از: مقابله با جریان‌های تروریستی سلفی تکفیری به‌عنوان یک تهدید نوظهور در منطقه؛ افزایش نفوذ و عمق راهبردی، ارتقای جایگاه منطقه‌ای و توان بازدارندگی منطقه‌ای ایران؛ حفظ نظام سیاسی متحد در سوریه و تقویت و گسترش محور مقاومت؛ ارتقا سطح روابط و گسترش تعاملات راهبردی ایران و روسیه و افزایش قدرت بازدارندگی ایران؛ گسترش نفوذ روسیه و چین در غرب آسیا و کاهش نفوذ و هژمونی آمریکا و غرب در منطقه و تشدید نزدیکی راهبردی محور روسیه - چین و ایران و مقابله آنها با نظم جهانی لیبرال و هژمونی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا در منطقه و نظام بین‌الملل. حاصل این وضعیت، کمک به تأمین منافع ملی جمهوری اسلامی ایران به‌ویژه منافع راهبردی آن در سطح منطقه‌ای و نیز بین‌المللی بوده است. این امر از طریق تشدید مشارکت راهبردی ایران - روسیه با همراهی چین در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی پیگیری شده که نمود عینی آن تأثیر غیرمستقیم بر شکل‌گیری توافق ایران و عربستان با میانجی‌گری چین است. در سطح بین‌المللی، جنگ اوکراین و تلاش غرب برای انزوای روسیه، ماهیت و سطح روابط ایران و روسیه و چین را ارتقاء داده است. اگرچه دولت‌های غربی و آمریکا تلاش می‌کنند در این مسیر چالش‌هایی برای ایران ایجاد کنند؛ اما ایران می‌تواند از ارتقاء سطح روابط با روسیه و چین جهت مقابله نرم با نظم بین‌المللی لیبرال و تأمین منافع و امنیت ملی خود در غرب آسیا و نظام بین‌الملل بهره بگیرد.

یادداشت‌ها

1. Papageorgiou
2. Balance of Power Theory
3. Hard Balancing
4. Soft Balancing
5. Robert Pape
6. Comprehensive Balance
7. Comprehensive Balance Theory
8. Mikhail Bogdanov
9. Yak-130
10. Su-35
11. Containment
12. Deterrence
13. Semiconductor

کتابنامه

- اسعدی، بهروز و منوری، سیدعلی (۱۴۰۰). «بررسی روابط ایران و روسیه در قرن جدید؛ اتحاد راهبردی یا هم‌سویی منافع». فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۲(۴)، ۱۸۱-۲۱۰.
- اسماعیلی، محمدمهدی (۱۴۰۲/۴/۱۶)، «وزیر ارشاد: جریان نخبگی به روابط با روسیه از دریچه منافع ملی نگاه کند». خبرگزاری جمهوری اسلامی، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۶/۳۱، از آدرس: <https://www.irna.ir/news/85162629/>
- باقری، محسن؛ امیدی، علی و یزدانی، عنایت‌اله (۱۴۰۰). «تأثیر محور مقاومت بر عمق استراتژیک ایران». فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۱۰(۲)، ۶۵-۹۲.
- باقری، محسن؛ یزدانی، عنایت‌اله و بصیری، محمدعلی. (۱۴۰۲). «منافع ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران در اتحاد موسوم به محور مقاومت». فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر، ۱۴(۳)، ۱-۳۰.
- ترابی، قاسم و محمدیان، علی (۱۳۹۴). «تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه از منظر واقع‌گرایی تدافعی». فصلنامه سیاست‌پژوهی، ۲(۳)، ۶۱-۹۰.
- خبرگزاری اسپوتنیک (۲۰۲۳/۹/۱۹). «وزیر دفاع روسیه وارد تهران شد». بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۶/۳۱ از آدرس: <https://spnfa.ir/20230919/%D8%B3%D9%81%D8%B1->
- خبرگزاری فارس (۱۴۰۲/۶/۲۸). «سرلشکر باقری: سند همکاری‌های نظامی طولانی‌مدت ایران و روسیه در حال تدوین است». بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۶/۳۱ از آدرس: <https://www.farsnews.ir/news/14020628001045/>
- خبرگزاری مهر (۱۴۰۳/۵/۱۵). در دیدار دبیر شورای امنیت ملی فدراسیون روسیه؛ سرلشکر

باقری: روابط ایران و روسیه راهبردی، عمیق و بلندمدت است. بازیابی شده در تاریخ <https://www.mehrnews.com/news/6187224/> از آدرس: ۱۴۰۳/۶/۲۳

سمعی اصفهانی، علیرضا و فرمند، سارا (۱۴۰۱). «جنگ روسیه — اوکراین و آینده نظم بین‌المللی». *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۸(۱۱۸)، ۸۷-۱۱۳.

طلوعی، هادی و حق‌شناس، محمدجواد (۱۴۰۰). «تحلیل روابط جمهوری اسلامی ایران و سوریه در پرتو موازنه قوا در خاورمیانه». *دو فصلنامه دانش سیاسی*، ۱۷(۱)، ۱۸۹-۲۱۴.

قربانی شیخ‌نشین، ارسلان و ابراهیمی، محمد (۱۴۰۱). «تأثیر نگاه هستی‌شناختی به امنیت بر عمق استراتژیک ایران». *فصلنامه علوم سیاسی*، سال بیست و پنجم، (۹۹)، ۳۷-۶۴.

گرچی علیپور، محمود؛ سیفی، عبدالمجید و روزبهبانی، محدثه (۱۳۹۹). «جایگاه جمهوری اسلامی ایران در موازنه‌سازی نرم روسیه در قبال آمریکا». *فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، ۱۲(۴۲)، ۱-۱۵.

گل محمدی، ولی و آرم، آرمینا (۱۴۰۲). «منطقه‌ای شدن مداخله قدرت‌های بزرگ و سیاست خاورمیانه‌ای روسیه». *فصلنامه پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، ۱۱(۲)، ۳۶۷-۳۹۳.

مصطفی‌نژاد، عباس (۱۴۰۱). «راهبرد مقاومت به مثابه چرخش ژئوپلیتیکی ایران در عصر بحران‌های منطقه‌ای». *فصلنامه علوم سیاسی*، سال بیست و پنجم، (۱۰۰).

معینی، امین و متقی، ابراهیم (۱۴۰۲). «نظم منطقه‌ای خاورمیانه، بستری برای تبیین سیاست امنیتی ج.ا.ایران». *فصلنامه سیاست دفاعی*، سال سی و دوم، (۱۲۳)، ۸۹-۱۰۸.

یزدانی، عنایت‌الله و شجاع، مرتضی (۱۳۸۶). «ژئوپلیتیک جدید خاورمیانه و رقابت قدرت‌ها». *فصلنامه دانش سیاسی*، ۳(۲)، ۸۵-۱۱۱.

Alexandrova-Arbatova, Nadia (2015). "Security relations in the Black Sea region: Russia and the West after the Ukrainian crisis". *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(2), 129-139.

Ardemagni, Eleonora (March 22, 2023). The Iranian Armed Network: Trends and Findings. *Blanford, ISPI (Istituto per gli Studi di Politica Internazionale)*, Retrieved September 23, 2023, from <https://www.ispionline.it/en/publication/the-iranian-armed-network-trends-and-findings-121901>

Batrawy, Aya (March, 10, 2023). "Rivals Saudi Arabia and Iran restore ties, with China's help. Here's why it matters". *NPR*, Retrieved May 1, 2023, from <https://www.npr.org/2023/03/10/1162562242/saudi-arabia-iran-relations-china-analysi>

Boussel, Pierre (June, 2023). "The Quds Force in Syria: Combatants, Units, and Actions, *CTC SENTINEL*, 16(6), Retrieved September 5, 2023, from

- <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2023/06/CTC-SENTINEL-062023.pdf>
- Charap, Samuel & Shapiro, Jeremy (2015). "Consequences of a New Cold War". *Survival: Global Politics and Strategy*, 57(2), 37-46.
- Clarke, Colin & Smyth, Phillip (November 2017). "The Implications of Iran's Expanding Shi'a Foreign Fighter Network". Combating Terrorism Center, CTC SENTINEL, 10(10), Retrieved September 9, 2023, from https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2017/11/CTC-Sentinel_Vol10Iss10-18.pdf
- Daher, Joseph (March 22, 2023). The Growth of Hezbollah: The Nexus of Iran's Influence, , ISPI (Istituto per gli Studi di Politica Internazionale), Retrieved September 31, 2023, from <https://www.ispionline.it/en/publication/the-growth-of-hezbollah-the-nexus-of-irans-influence-121909>
- Eslami, Mohammad (2022). "Iran's Drone Supply to Russia and Changing Dynamics of the Ukraine War". *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 5(2), 507-518.
- Ferguson, Chaka (2012). "The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese-Russian 'Strategic Partnership'". *Journal of Strategic Studies*, 35(2), 197-222.
- Garlauskas, Markus; Webster, Joseph & Verges, Emma C. (May 8, 2023). "China's support may not be 'lethal aid,' but it's vital to Russia's aggression in Ukraine". *Atlantic Council*, Retrieved May 13, 2023, from <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/chinas-support-may-not-be-lethal-aid-but-its-vital-to-russias-aggression-in-ukraine/>
- Geranmayeh, Ellie & Grajewski, Nicole (September 6, 2023). "Alone together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relationship". *European Council on Foreign Relations*, Retrieved September 8, 2023, from <https://ecfr.eu/publication/alone-together-how-the-war-in-ukraine-shapes-the-russian-iranian-relationship>
- Golkar, Saeid & Aarabi, Kasra (Apr 6, 2023). "The Real Motivation Behind Iran's Deal With Saudi Arabia". *Foreign Policy*, Retrieved May 2, from <https://foreignpolicy.com/2023/04/06/iran-saudi-arabia-deal-agreement-china-meeting-beijing/>
- Khatib, Lina (May 9, 2023). "The Arab League Just Handed Assad a Win, No Strings Attached". *World Politics Review*, Retrieved May 14, 2023, from <https://www.worldpoliticsreview.com/syria-civil-war-arab-league-assad-regime-refugees-economy/?share=email&messages%5B0%5D=one-time-read-success>
- Kimmage, Michael & Notte, Hanna (September 1, 2023). "How Russia Globalized the War in Ukraine". *Foreign Affairs*, Retrieved March 31, 2024, from <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/how-russia-globalized-war-in-ukraine>
- Nuechterlein, Donalde (1976). National interests and foreign policy: A conceptual framework for analysis and decision-making. *British Journal of International Studies*, 2(3), 246-266
- Papageorgiou, Maria (Mary), Eslami Mohammad and Duarte Paulo Afonso B.

- Duarte (2023). A 'Soft' Balancing Ménage à Trois? China, Iran and Russia Strategic Triangle vis-à-vis US Hegemony. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 10(1), 65-94.
- Pape, Robert A. (2015). "Soft Balancing against the United States". *International Security*, 30(1), 7-45.
- Siddiqui, Fazzur Rahman (January 14, 2016). "Evolution of Syrian Crisis and Analyzing the Role of Russia: A Game Changer". *The Indian Council of World Affairs*, Retrieved February 6, 2017, from <http://www.icwa.in/pdfs/IB/2014/EvolutionofSyrianCrisisIB14012016.pdf>
- Stepanova, Ekaterina (2005). "Russia's approach to the fight against terrorism". in Jakob, Hedenskog, Konnander, Vilhelm, Nygren, Bertil, Oldberg, Ingmar and Pursiainen, Christer, *Russia as a Great Power*, London: Routledge.
- The Moscow Times* (November 16, 2015). "Russia Says Hezbollah, Hamas Aren't Terrorist Groups". Retrieved March 23, 2018, from <https://themoscowtimes.com/news/russia-says-hezbollah-hamas-arent-terrorist-groups-50783>

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی